

Vint anys formant conservadors- restauradors de béns culturals

En el següent escrit es pretén fer un balanç dels vint anys d'existència de l'ESCRBCC d'ençà de la seva creació el 25 de novembre de 1991. L'article se centra en l'origen, els ensenyaments impartits, les infraestructures, els col·lectius que integren l'escola, alguns aspectes de l'aprenentatge, l'associació ACARC i la recerca. Finalment i com a cloenda, es fa una breu reflexió sobre el seu futur.

Twenty years of training conservators and restorers of cultural heritage

The following text pretends to make a balance of the twenty years of existence of the ESCRBCC from its founding the 25th of November 1991. The article focuses on the origins, the offered education, the infrastructures, the collectives forming the school, some learning aspects, the association ACARC and research. Finally and to conclude, there will be a brief reflection on its future.

Xavier Figueras Nogués. Director de l'ESCRBCC entre 1992 i 2009.
Director of the ESCRBCC between 1992 and 2009.
xfiguera@xtec.cat

Miquel Mirambell Abancó. Director de l'ESCRBCC entre 2009 i 2012.
Director of the ESCRBCC between 2009 and 2012.
mmirambe@xtec.cat

Paraules Clau: Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya, formació, aprenentatge, recerca.
Keywords: Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya, education, learning, research.

Data de recepció: 15-IX-2011 / **Data d'acceptació:** 19-IX-2011

ORIGEN DE L'ESCRBCC I ENSENYAMENTS

L'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya va néixer l'any 1991 per voluntat de la Generalitat de Catalunya, com a conseqüència de l'evolució del sector de la conservació i restauració davant dels avanços científics i tecnològics, els quals provocaren la necessitat de formar professionals qualificats des d'una vessant interdisciplinària per tal d'intervenir amb garanties sobre el patrimoni cultural moble.

La creació de l'ESCRBCC es gestà durant els anys previs a la celebració dels jocs olímpics de Barcelona 92, quan s'incrementà l'activitat restauradora en edificis i monuments de la ciutat. L'embrió foren uns cursos monogràfics de conservació-restauració i d'oficis aplicats a la restauració de materials petris organitzats per l'Aleshores Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics "Llotja" de Barcelona. L'èxit d'aquests cursos comportà que la Generalitat de Catalunya implantés a l'escola "Llotja" l'especialitat de Restauració d'obres escultòriques regulada per l'Ordre de 14 de març de 1989.¹ Tanmateix, el Reial decret 1387/1991, de 18 de setembre² obligà que els ensenyaments superiors de conservació i restauració s'impartissin en centres específics creats a tal efecte. Conseqüentment, l'especialitat de Restauració d'obres escultòriques no podia continuar integrada a l'oferta formativa de l'escola "Llotja" i,

Vista general de l'escola l'any 2011 (Fotografia: Imma Hernández).

per tant, el 25 de novembre de 1991 es creà a Barcelona l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya per desdoblament de l'escola "Llotja" tal i com especifica el decret 252/1991, de 25 de novembre,³ establint-se l'inici d'activitats a partir de la resolució de 13 de gener de 1992.⁴ Finalment, un cop creada l'escola i després de mesos de treball, el decret 224/1993 de 27 de juliol⁵ va aprovar el currículum i va regular a Catalunya els ensenyaments de conservació i restauració. El currículum fou molt ambiciós i es concretà en tres cursos (un de comú i dos d'especialitat) amb una càrrega lectiva de 32 hores setmanals presencials que comprenien de 8 a 10 assignatures per curs.⁶

Durant els anys d'aplicació d'aquest pla d'estudis, s'ha pogut constatar l'èxit d'un model d'ensenyament que combina praxi i teoria, i en el qual l'alumnat evoluciona en els seus coneixements, tot desenvolupant una formació activa, especialitzada i interdisciplinària. Aquests ensenyaments permeten un tractament específic a les pròpies necessitats, alumnes repartits en grups reduïts i una formació personalitzada, d'acord amb els requeriments de la professió.⁷

¹ Per a una reflexió sobre la implantació d'aquests estudis, la transformació de la professió al darrer quart del segle XX i l'oferta formativa dels ensenyaments superiors de conservació i restauració a l'estat espanyol abans de l'any 2000, vegeu Miquel MIRAMBELL ABANCÓ, "La formación del conservador-restaurador de bienes culturales en España. Perspectivas ante el nuevo siglo", *I Congreso Iberoamericano del Patrimonio Cultural*. Madrid: Editorial América Ibérica, 2001, p. 483-487..

¹ BOE núm. 66 - 18.03.1989.

² BOE núm. 234 - 30.09.1991.

³ DOGC núm. 159 - 13.12.1991.

⁴ DOGC núm. 1.548-29.01.1992.

⁵ DOGC núm. 1.804-4.10.1993.

⁶ Per a més informació sobre l'origen de l'ESCRBCC, vegeu Xavier FIGUERAS NOGUÉS i Miquel MIRAMBELL ABANCÓ, "La necesidad de un nivel equivalente a la licenciatura universitaria en las enseñanzas de conservación y restauración de bienes culturales en España. Revisión y proyecto de plan de estudios de la Escuela Superior de Conservación y Restauración de Bienes Culturales de Cataluña", *Actas. I Congreso del GEIIC. Conservación del Patrimonio: evolución y nuevas perspectivas*, Valencia: GEIIC, 2002, p. 35-39..

Unicum

Formació

⁸ DOGC núm. 5765 - 29.11.2010. Aquest pla d'estudis és el resultat de dos reials decrets anteriors, concretament del Reial decret 1614/2009, de 26 d'octubre, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments artístics superiors (BOE núm. 259 - 27.10.2009) i del Reial decret 635/2010, de 14 de maig, pel qual es regula el contingut bàsic dels ensenyaments de grau de conservació i restauració de béns culturals (BOE núm. 137 - 05.06.2010).

⁹ Sobre les vicissituds de l'aplicació del nou grau de conservació i restauració de béns culturals, vegeu Miquel MIRAMBELL ABANCÓ, "El nou grau de conservació i restauració de béns culturals: un repte per a l'ESCRBCC", Unicum (Barcelona), 9 (2010), p. 5-10. Vegeu també M. A. BALLIU, M. MIRAMBELL i M. PUJOL, "La formació del conservador-restaurador d'obra gràfica, material d'arxiu i bibliogràfic", *Butlletí. Informació de l'Associació d'Arxivers de Catalunya* (Barcelona), 92 (abril-juny 2009), p. 5-6.

¹⁰ Segons l'ordre ENS/257/2011, de 30 de setembre, de compleció dels ensenyaments artístics superiors que s'extingeixen per l'aplicació del Reial decret 1614/2009, de 26 d'octubre, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments artístics superiors regulats per la Llei orgànica 2/2006 (DOGC núm. 5982 - 11.10.2011).

[1] Vista del pati de l'ESCRBCC l'any 1963 quan era el col·legi públic Ramiro Ledesma (Fotografia cedida per M. Dolores López Sánchez).

[2] Vista exterior de l'ESCRBCC l'any 2011 (Fotografia: Imma Hernández).

No obstant això, a partir de setembre de 2010 a l'ESCRBCC s'ha començat a implantar un nou pla d'estudis estructurat en quatre cursos acadèmics corresponents al grau de conservació i restauració de béns culturals (de 240 crèdits ECTS). Aquest nou pla d'estudis s'articula en dos cursos comuns i dos cursos d'especialitat, tal i com consta a la resolució EDU/3777/2010, de 17 de novembre, per la qual s'aprova el pla d'estudis de grau dels ensenyaments

artístics superiors de conservació i restauració de béns culturals de l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya.⁸

Com és ben sabut, la implantació d'aquest nou grau respon als canvis originats a l'Espai Europeu d'Educació Superior arran de l'anomenat "procés de Bolonya" iniciat l'any 1999, el qual bascula entorn de dos eixos bàsics: un sistema integrat i comparable a tot Europa, i una nova metodologia d'ensenyar i aprendre.

En l'actualitat, és a dir, durant el curs 2011-2012 l'ESCRBCC imparteix el primer i el segon curs del grau de conservació i restauració de béns culturals, de manera que la primera promoció que ha iniciat els seus estudis amb el nou grau, deixarà l'escola el juny de 2014.⁹

Finalment i pel que fa al pla d'estudis de tres anys de durada implantat des de 1993 i actualment en fase d'extinció, durant aquest curs acadèmic 2011-2012 només s'està

impartint el tercer curs i ja s'han deixat d'impartir els dos primers cursos. Això no obstant, l'alumnat que hagi iniciat aquests ensenyaments i no els hagi completat, tindrà temps per a finalitzar-los fins a la fi del curs acadèmic 2013-2014.¹⁰

Passarem tot seguit a resumir vint anys de trajectòria de l'ESCRBCC en unes quantes pàgines. Una tasca del tot inabastable, de manera que només podrem exposar quatre pinzellades de la intensa activitat portada a terme. Som conscients que molt probablement no reeixirem en el nostre objectiu. No obstant això, esperem no cometre oblit involuntaris, però malgrat tot imperdonables.

L'EDIFICI

Des de l'any 1991 l'ESCRBCC sempre ha estat ubicada en el mateix edifici, una antiga escola d'educació primària situada al barri de la Trinitat Nova de la ciutat de Barcelona i que a finals dels anys vuitanta del segle XX fou reconvertda en una de les seus de l'aleshores Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics "Lotja" de Barcelona.

L'edifici fou construït pel cèlebre taller d'arquitectura MBM Arquitectes i des de la seva construcció fins a convertir-se en una secció de l'escola "Lotja" de Barcelona, fou un col·legi públic. En efecte, originàriament l'escola es deia Grup Escolar Ramiro Ledesma¹¹ i el projecte data de l'any 1957, essent una de les obres primerenques d'aquest prestigiós taller d'arquitectura. **1** **2** Actualment MBM Arquitectes és un taller que està integrat per cinc socis: Josep Martorell, Oriol Bohigas, David Mackay, Oriol Capdevila i Francesc Gual. Tanmateix la història comença l'any 1951 quan Josep Martorell i Oriol Bohigas acabaren els seus estudis universitaris i el taller inicià la seva activitat amb les sigles MB corresponents a les inicials dels dos cognoms d'aquests arquitectes. La M que completa el nom actual s'hi afegí quan el tercer soci ingressà en el taller. Es tracta de David Mackay que s'hi incorporà el 1963. Per tant, el col·legi Ramiro Ledesma pertany a la primera època del taller quan planteja unes fórmules constructives que després es desenvoluparan en la construcció d'altres centres escolars, essent l'Escola Timbaler del Bruc de Barcelona amb la qual presenta més semblances.¹²

En un principi l'ESCRBCC va iniciar les seves activitats compartint espais amb l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics "Lotja" de Barcelona, fins que finalment va esdevenir un centre on només s'impartiren ensenyaments superiors de conservació i restauració de béns culturals. Per tal de poder adaptar les infraestructures d'un antic col·legi públic a un centre superior, fou necessària una reforma i ampliació que va començar l'estiu de 1993 i que es va anar fent en diverses fases, convivint obres i classes. La tercera -i última fase- va tenir lloc entre el 29 de setembre de 1997 i el 13 d'octubre de 1998. L'ampliació va consistir en la construcció de 8 laboratoris de conservació i restauració, 2 tallers de volum i motlles, així com altres dependències auxiliars (zona de magatzems i taller de fusteria). Pel que fa a les obres de reforma s'habilità l'antic edifici d'educació infantil com a

3

4

[3] Darrera fase de reforma i ampliació de l'ESCRBCC l'any 1998 (Fotografia: M. Àngels Balliu Badia).

[4] Vista general de l'escola l'any 2011 (Fotografia: Imma Hernández).

sala d'actes, mentre que els edificis A i B passaren a allotjar 7 aules i diversos serveis (biblioteca, arxiu, secretaria, despatxos, cafeteria, consergeria i vestíbuls). També es condicionaren les façanes i cobertes dels antics edificis i s'urbanitzà el pati exterior. **3** **4**

[5] Inauguració de les obres de reforma i ampliació de l'ESCRBCC el 9 d'abril de 1999 a càrrec del Molt Honorable Jordi Pujol. En primer terme i acompanyant al president de la Generalitat de Catalunya, d'esquerra a dreta, la professora M. Àngels Balliu, el director de l'ESCRBCC Xavier Figueras i el conseller d'Ensenyament Francesc Xavier Hernández (Fotografia: ESCRBCC).

5

¹¹ Ramiro Ledesma Ramos (1905-1936) fou l'ideòleg i fundador l'any 1931 de les Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (JONS). Quan aquestes es fusionaren amb la Falange Espanyola, passà a ser dirigent d'aquesta formació política. Això no obstant fou expulsat de la formació el gener de 1935 i, ja iniciada la Guerra Civil Espanyola, fou detingut i afusellat a Aravaca el 29 d'octubre de 1936.

¹² Agraïm aquesta informació a la Sra. Maria Bohigas de MBM Arquitectes, així com les gestions de la professora M. Àngels Balliu de l'ESCRBCC.

Els autors del projecte foren Lluís Arboix de la Torre i Jesús-Maria Parra Garriga. La direcció facultativa va anar a càrrec de Gestió d'Infraestructures S.A. (GISA) i el constructor fou l'empresa SAPIC. També hi va intervenir la Constructora San José. Finalment el 9 d'abril de 1999 el Molt Honorable Jordi Pujol i Soley, president de la Generalitat de Catalunya, inaugurà l'ESCRBCC.⁵

EL PROFESSORAT I EL PERSONAL D'ADMINISTRACIÓ I SERVEIS

L'equip humà de l'ESCRBCC ha estat, sense cap mena de dubte, un dels seus grans valors. Des d'un bon començament tots els membres de l'escola fórem conscients de la gran responsabilitat que implicava la formació dels futurs conservadors-restauradors de béns culturals de Catalunya, garants de la salvaguarda del nostre patrimoni. L'entusiasme i la il·lusió dels docents i del personal d'administració i serveis es va traduir en una empena que encara dura i que ens fa sentir orgullosos de la feina feta.

de l'ESCRBCC està organitzat en quatre departaments o àrees: Conservació i restauració, Ciències i tecnologia, Humanitats i Plàstica. Aquests departaments són un reflex dels canvis que ha experimentat la professió a partir del darrer quart del segle XX, quan el professional de la conservació i restauració ha deixat de ser un artista per tal d'esdevenir un tècnic que necessita de la concurrència de diverses disciplines per tal de portar a terme una intervenció restauradora amb garanties. Això explica la presència de professors experts en conservació i restauració, però també en biologia, física, química, arqueologia, història de l'art, fotografia, recursos informàtics, volum, dibuix artístic i color.¹³

En tot cas volem agrair públicament l'aportació de cadascun d'ells, així com dels 6 subalterns i les 4 administratives que en un moment o altre de la nostra història han treballat a l'ESCRBCC. Tothom hi ha posat el seu gra de sorra per tal d'engegar i consolidar un projecte educatiu que podem qualificar d'exitós, com ho demostra els seus

vint anys d'existència. Cal insistir en el fet que l'estabilitat de la plantilla ha estat una de les causes principals per assolir un alt grau d'interès i compromís del professorat i del personal d'administració i serveis envers l'escola.

ELS ESTUDIANTS

Per al bon funcionament d'un centre educatiu cal també el compromís dels seus estudiants. L'alumnat de l'ESCRBCC ha estat, sense cap mena de dubte, un altre dels seus grans actius. Sense la seva complicitat, entusiasme, maduresa i exigència no seriem on

som. Cal recordar que durant els primers anys d'existència de l'ESCRBCC, quan Internet encara estava a les beceroles, la difusió de l'escola es va fer gràcies al boca-orella dels estudiants, a qui hem d'agradir la confiança dipositada en el centre any rere any.⁶

Des d'un bon començament la legislació vigent va establir una ràtio reduïda per a aquests ensenyaments: 10 alumnes per especialitat. Aquest fet suposà 40 alumnes per curs i 120 alumnes anuals, ja que fins ara a l'ESCRBCC s'han impartit quatre especialitats dins d'un pla d'estudis de tres anys de durada: conservació i restauració de béns arqueològics, conservació i restauració de document gràfic, conservació i restauració d'escultura i conservació i restauració de pintura.

[6] Alumnes de l'especialitat de Conservació i Restauració de Document Gràfic durant la intervenció d'obra gràfica emmarcada i de papers pintats. Promoció 2008-2011 (Fotografia: M. Àngels Balliu Badia).

La plantilla del curs 2011-2012 és de 21 professors (4 catedràtics i 3 doctors), 2 subalterns i 1 administrativa. Això no obstant, són molts més els professors, subalterns i administratives que han exercit la seva activitat a l'ESCRBCC al llarg de la seva història.

Durant aquests vint anys han exercit la seva activitat docent 51 professors, bé com a titulars, bé com a substituïts. Alguns s'han jubilat al centre, mentre que d'altres l'han abandonat a causa d'altres compromisos professionals. El professorat

¹³ Per a un breu apunt sobre la transformació de la professió, vegeu Miquel MIRAMBELL ABANCÓ, "Del restaurador d'obres d'art al conservador-restaurador de béns culturals. Breu recorregut per la història de la professió", *Unicum* (Barcelona), 1 (2002), p. 6-11.

Afortunadament aquesta ràtio reduïda s'ha mantingut a l'hora de regular la nova titulació del grau de conservació i restauració de béns culturals, tal i com recull l'article 28 del Reial decret 303/2010, de 15 de març, pel qual s'estableixen els requisits mínims dels centres que imparteixen ensenyaments artístics regulats en la llei Orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació.¹⁴ Tal com indica l'esmentat article, considerem que uns estudis com els nostres precisen d'una relació numèrica professor-alumnat d'1/10 en les classes teòrico-pràctiques i tallers, i d'1/20 en el cas de les classes teòriques. Només així es podrà mantenir el nivell de qualitat necessari per a la formació dels conservadors-restauradors del patrimoni cultural.

Actualment el nombre d'alumnes de l'ESCRBCC encara es mou dins d'aquests paràmetres que acabem de citar, ja que durant el curs 2011-2012 s'està impartint el darrer curs del pla antic de tres anys i els dos primers cursos del nou grau, de manera que l'ESCRBCC compta a dia d'avui amb 136 alumnes matriculats repartits en tres cursos, dels quals 117 són dones i 19 són homes. Quan s'hagi extingit el pla antic i s'imparteixin els quatre cursos del nou grau, el nombre d'estudiants augmentarà a 160 alumnes si es continuen impartint les quatre especialitats esmentades, tot i que pot augmentar fins a 240 si finalment s'incorporen les especialitats de conservació i restauració de mobiliari i conservació i restauració de tèxtils.

Pel que fa al nombre d'alumnes que han estudiat a l'ESCRBCC, des del curs 1992-1993 i fins al curs 2010-2011, s'han titulat a l'ESCRBCC 648 estudiants, dels quals 554 són dones (85,5%) i només 94 són homes (14,5%). Cal recordar que tots aquests titulats han cursat el pla d'estudis de tres anys equivalent a una diplomatura universitària regulat pel decret 224/1993 de 27 de juliol¹⁵ al qual ens hem referit anteriorment. Els primers graduats d'acord amb el nou pla d'estudis de quatre cursos acadèmics corresponents al grau de conservació i restauració de béns culturals (de 240 crèdits ECTS) no sortiran de l'escola fins al final del curs 2013-2014. **7**

Una dada rellevant que no passa desapercebuda és l'elevat nombre de dones que estudien aquests ensenyaments. L'any 2006 ja vàrem publicar un article on s'exposava la creixent feminització de la professió i es constata que la dona ha desenvolupat sovint al llarg de la història i en diverses cultures el rol de guardiana i transmissora de gran part del patrimoni cultural. Pel que fa a l'ESCRBCC, un estudi elaborat entre 1993 i 2005 demostra que un 85,75% dels diplomats de l'ESCRBCC són dones, essent l'especialitat de conservació i restauració de pintura la més sol·licitada per les estudiants de sexe femení (94,06%), mentre que els homes s'inclinen més per la conservació i restauració d'escultura (21,19%).

[7] Intervenció de restauració de la creu de terme de la Ribera del Sió (Museu Comarcal de Cervera) durant el procés de neteja, mitjançant làser d'infraroigs Nd:Yag. Taller de Pràctiques de conservació i restauració d'escultura de segon curs (suports inorgànics). Curs acadèmic 2003-2004 (Fotografia: Montserrat Artigau).

La dona, per tant, com a guardiana i transmissora del patrimoni cultural moble juga un paper clau en la definició dels trets identitaris d'una cultura i ajuda a consolidar els valors democràtics de tolerància i respecte mutu, a causa del rol cohesionador que provoca el coneixement i la difusió del patrimoni cultural. Aquesta és la conclusió que es desprèn de la massiva presència femenina en la professió de conservació i restauració de béns culturals, tal com s'ha posat de manifest en diverses publicacions i trobades recents d'abast internacional.¹⁶

D'altra banda i pel que fa a la procedència dels estudiants -la qual cosa ens permet mesurar l'àrea d'influència de l'ESCRBCC-, els estudis realitzats ens ajuden a concloure

¹⁴ BOE núm. 86 - 09.04.2010.

¹⁵ DOGC núm. 1804 - 4.10.1993.

¹⁶ Vegeu Miquel MIRAMBELL ABANCÓ, "Apunts sobre la dona i la conservació-restauració de béns culturals al segle XX-XXI", *Unicum* (Barcelona), 5 (2006), p. 118-124.

que entorn d'un 76% dels nostres estudiants són catalans o residents a Catalunya des de fa anys, en front d'un 20% aproximadament que prové de la resta de l'estat espanyol. El 4% restant prové bàsicament d'altres països de la Unió Europea i d'Amèrica Llatina. Un cop graduats, un 74% exerceix la seva activitat laboral a Catalunya, mentre que un 20% ho fa a la resta de l'estat espanyol i un 6% a d'altres països de la Unió Europea.¹⁷ Tot plegat ens aconduïx a afrontar amb esperança l'aplicació del nou grau de conservació i restauració de béns culturals dissenyat segons els requeriments del procés de Bolonya, fet que comporta la participació cada vegada més en programes de mobilitat d'estudiants i professorat per tal de complir amb els estàndards de qualitat establerts.

Per cloure aquest apartat, no ens volem estar de fer un esment a la inserció laboral dels nostres diplomats. L'èxit de molts d'ells a l'hora d'assumir responsabilitats en el moment d'exercir la professió, ha confirmat l'encert d'un projecte educatiu basat en un 50% d'ensenyaments teòrics i un 50% d'ensenyaments pràctics, possible en gran mesura gràcies a la relació numèrica professor-alumnat d'1/10 en les classes teòrico-pràctiques i tallers, i d'1/20 en el cas de les classes teòriques.

Finalment, un estudi d'inserció laboral realitzat entre els diplomats de l'ESCRBCC durant els mesos d'abril i maig de 2009, ens va permetre comprovar que la majoria s'estableixen com a treballadors autònoms, si bé és interessant remarcar que el 30% és contractat per empreses públiques i que un 25% treballa en una empresa privada o bé ha estat capaç de constituir una empresa pròpia. Quant al temps que s'ha trigat a assolir certa estabilitat laboral, s'observa que la majoria hi ha invertit més de dos anys.

ALGUNS ASPECTES DE L'APRENENTATGE

Des d'un bon començament, l'equip directiu i docent de l'ESCRBCC va tenir clar que una bona formació en el sector de la conservació i restauració de béns culturals no es pot dur a terme sense dos elements bàsics: la restauració d'obra real (és a dir, procedent de museus, col·leccions, arxius, biblioteques, etc.) a les aules de l'ESCRBCC, així com la realització de pràctiques externes en institucions i empreses del sector.

És fonamental que l'alumnat aprengui a restaurar amb béns culturals reals i no amb simulacres ja que, si no és així, un cop finalitzats els seus estudis, no gosarà intervenir un objecte d'un museu o d'un arxiu. És el mateix temor que experimenta un metge que durant tota la seva formació no ha examinat mai cap pacient.

Aquesta convicció ha fet que al llarg d'aquests vint anys a les dependències de l'ESCRBCC s'hagin restaurat objectes pertanyents a museus, biblioteques, arxius, col·

leccions, esglésies, parròquies, ajuntaments i d'altres institucions d'arreu del país. Aquest fet ha estat decisiu per a la bona formació dels nostres estudiants, però de retruc ha permès contribuir a la salvaguarda del patrimoni de Catalunya. A més, ha permès teixir una xarxa de complicitats entre institucions de la qual ens sentim molt orgullosos. Volem agrair, doncs, a totes les institucions que -confiant en la nostra tasca- ens han cedit béns culturals de la seva propietat per tal de ser sotmesos a processos de conservació i restauració. La llista és llarga però ens sembla convenient un breu record a totes les institucions sense la col·laboració de les quals hagués estat impossible recórrer el camí que ens ha portat fins aquí.

Així, doncs, a les dependències de l'ESCRBCC s'han restaurat objectes pertanyents a l'Ajuntament de Corbera d'Ebre, Ajuntament de Llinars del Vallès, Ajuntament de Miravet, Ajuntament de Roses, Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany, Arxiu Diocesà de Tarragona, Arxiu Diocesà i Biblioteca Diocesana del Seminari de Girona, Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre, Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar, Arxiu parroquial de Montblanc, Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, Bisbat de Girona, Bisbat d'Urgell, Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, Cementiri de Sabadell, Cementiris de Barcelona, Congregació dels Dolors de Badalona, Església del Pi de Barcelona, Església de Palau de Noguera, Església de Santa Maria de Montblanc, Església de Sant Esteve d'Olot, Església de Sant Joan de Valls, Església de Sant Miquel de Conques, Església de Sant Miquel de Moror, Església de Tartareu, Institut Balmes de Barcelona, Institut del Teatre de Barcelona, Monestir de Poblet, Monestir de Sant Benet de Montserrat, Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles, Museu Arqueològic de Menorca, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Museu Comarcal de Cervera, Museu Comarcal de la Noguera, Museu Comarcal i Diocesà de Solsona, Museu Comarcal Salvador Vilaseca, Museu d'Art de Girona, Museu d'Art de Sabadell, Museu de Cerdanyola, Museu de la Marina de Vilassar, Museu de l'Art de la Pell, Museu de l'Estampació de Premià de Mar, Museu del Montsià, Museu de Mataró, Museu de Terrassa, Museu de Valls, Museu Egipci de Barcelona, Museu Etnològic del Montseny La Gabella, Museu Episcopal de Vic, Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, Museu d'Història de Sabadell, Museu Molí Paperer de Capellades, Museu Municipal d'Alcover, Museu Municipal de Reus, Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Museu Patronat Vall de Lord de Sant Llorenç de Morunys, Parròquia de Constantí, Parròquia de Guàrdia de Tremp, Parròquia de Montblanc, Parròquia de Sant Jaume de Vallespinosa, Parròquia de Sant Martí d'Arenys de Munt, Parròquia de Sarral, Parròquia de Torredembarra, Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Residència Sant Gabriel. Fundació Pública Muni-

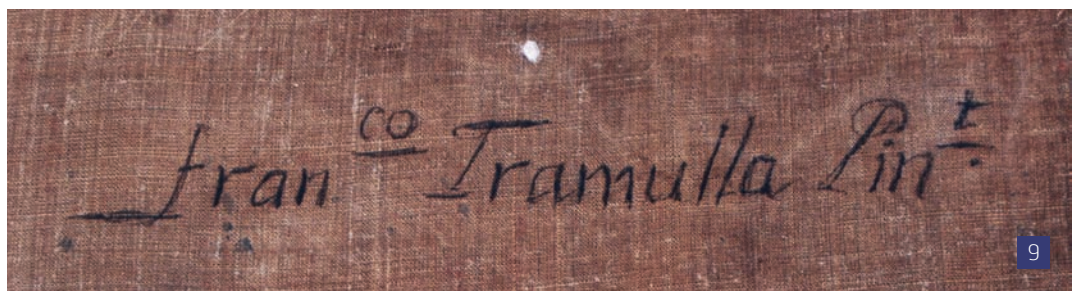
¹⁷ Aquestes dades i altres dades posteriors que s'ementen en aquest apartat, les trobareu al document *Memòria per a la sol·licitud de verificació del grau de conservació i restauració de béns culturals* elaborat per l'equip docent de l'ESCRBCC i presentat al Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya el 14 de setembre de 2010.

cipal de Centelles, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat de les Illes Balears i Universitat Rovira i Virgili.

La importància de les peces intervingudes ha estat diversa i ens és del tot impossible destacar en aquest escrit les obres més rellevants restaurades. De fet totes elles, d'una manera o altra, han estat molt importants per a cada institució i per a la formació de cada un dels estudiants que les han restaurat. Cada obra ha comportat unes dificultats i unes problemàtiques que han requerit una investigació i un tractament específic, però a vegades hem pogut experimentar l'emoció que suposa descobrir l'autor d'una obra durant el procés de conservació i restauració d'aquesta. Serveixi com exemple i homenatge a totes les obres intervingudes a l'ESCRBCC, la troballa de l'autor d'una pintura amb la representació de *La Mare de Déu del Carme intercedint a favor de les ànimes del purgatori* provinent de l'església de Palau de Noguera que, gràcies a la intervenció portada a terme a l'ESCRBCC, es va poder atribuir al pintor Francesc Tramulles Roig (1722-1773).¹⁸ 8 9

Un altre pilar en la formació dels nostres estudiants ha estat les pràctiques externes en institucions i empreses del sector. Com és ben sabut, el ritme i les condicions de l'aprenentatge a l'escola són molt diferents respecte al ritme i a les condicions del treball en el món laboral. Per això vàrem creure que era imprescindible que els nostres alumnes realitzessin pràctiques externes com a eina bàsica per completar la seva formació i aprenentatge. Com que el pla d'estudis de l'ESCRBCC no preveia la inclusió de pràctiques externes en el currículum, gràcies a la complicitat amb el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, ens vàrem poder acollir al Programa Escola Treball que ha possibilitat que els nostres estudiants hagin realitzat pràctiques voluntàries extracurriculars durant tots aquests anys. L'èxit de l'aposta ha permès que finalment en el nou grau de conservació i restauració de béns culturals que imparteix l'ESCRBCC des del curs 2010-2011, s'hagin inclòs finalment pràctiques externes obligatòries al quart curs. Aquesta novetat curricular ve avalada i garantida per una llarga experiència a la nostra escola.

Així, doncs, cal assenyalar que cada una de les pràctiques executades fins ara a l'ESCRBCC ha tingut una durada aproximada d'un a dos mesos i que habitualment només les han realitzat alumnes de segon i tercer curs de l'antic pla d'estudis, atès que els estudiants

[8] Pintura setcentista de la *Mare de Déu del Carme intercedint a favor de les ànimes del purgatori* restaurada al Taller de conservació i restauració de Pintura de segon curs. Curs acadèmic 2002-2003. Durant el procés de conservació-restauració es va poder establir el seu autor: Francesc Tramulles (Fotografia: Lúcia Balust Calverol).

[9] Detall de la signatura del revers de la pintura de la *Mare de Déu del Carme intercedint a favor de les ànimes del purgatori* (Fotografia: Lúcia Balust Calverol).

¹⁸ Vegeu la monografia que vàrem dedicar a aquesta pintura a la revista *Unicum* (Barcelona), 3 (2004), p. 4-51 en què es pot observar la tasca interdisciplinària que requereix tot procés de conservació i restauració, amb la participació dels diversos departaments de l'ESCRBCC.

¹⁹ Per a més informació vegeu Sílvia FRANCH PAGÈS, "Pràctiques de conservació i restauració de l'ESCRBCC", *Unicum* (Barcelona), 2 (2003), p. 68-71 i la *Memòria per a la sol·licitud de verificació del grau de conservació i restauració de béns culturals* elaborada per l'equip docent de l'ESCRBCC i presentada al Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya el 14 de setembre de 2010.

²⁰ Per a una descripció completa de les tasques dutes a terme, vegeu Joan FUGUET, Miquel MIRAMBELL i Gener ALCÁNTARA, *L'església de Sant Miquel de Montblanc i el seu teginat*, Valls: Cossetània, 2006. Amb posterioritat a aquesta publicació, podeu consultar diversos articles apareguts a la premsa tarraconina, on s'anaren ressenyant els treballs de conservació i restauració executats al teginat: M. VALLÈS, "Continua la restauració del teginat de Sant Miquel", *Nova Conca*, 20 juliol 2007, p. 6; "Troballes a l'església de Sant Miquel", *Diari de Tarragona*, 2 agost 2007; "El teginat de Sant Miquel de Montblanc, en unes jornades", *Nova Conca*, 19 desembre 2008, p. 13; G. CASALÉ, "Recuperar els colors medievals", *Diari de Tarragona*, 19 juliol 2009, p. 19; G. CASALÉ, "El teginat medieval de Sant Miquel de Montblanc llueix amb esplendor", *Diari de Tarragona*, 7 setembre 2009, p. 10. Finalment i pel que fa a l'atorgament de la medalla de plata per part de l'ajuntament montblanquí vegeu *Nova Conca*, 23 abril 2010, p. 2-3 i *El Punt*, 17 d'abril de 2010.

de primer curs encara no han adquirit cap especialitat i només hi participaven en casos puntuals, quan la pràctica no requeria cap especialització. Segons un estudi elaborat entre els anys 1998 i 2009 (és a dir, durant onze cursos acadèmics) els estudiants de l'ESCRBCC han fet una mitjana de 103,4 pràctiques anuals. Una xifra que s'incrementa en els darrers anys quan, per exemple, durant el curs 2008-2009 es varen realitzar 167 pràctiques.

Pel que fa a les característiques específiques de les institucions i empreses en les quals s'han realitzat les pràctiques, actualment l'ESCRBCC té conveni amb unes 72 entitats, de les quals 56 són catalanes (essent 41 institucions públiques i 15 empreses privades), 12 són de la resta de l'estat espanyol (10 institucions públiques i 2 empreses particulars) i, finalment, també s'han fet convenis amb 4 empreses privades italianes i franceses, així com amb el Ministeri d'Affers Exteriors, Cultura i Cooperació d'Andorra. Les institucions públiques amb les quals l'ESCRBCC ha signat convenis de pràctiques són l'Ajuntament de Montblanc, Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre, Arxiu Nacional de Catalunya, Ajuntament d'Isona i Conca Dellà, Ajuntament de Manresa, Ajuntament de Terrassa-Museu de Terrassa, Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic, Arxiu Històric General d'Aran, Associació Cultural Patronat Vall de Lord, Biblioteca de Catalunya, Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Biblioteca Nacional d'Espanya, Cementiris de Barcelona, Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa, Centre de

Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya, Consell Comarcal del Bages, Consell de Mallorca, Consorci Museu d'Art Contemporani de Barcelona, Consorci Museu de l'Art de la Pell de Vic, Consorci de les Drassanes Reials i Museu Marítim de Barcelona, Consorci del Museu Comarcal del Montsià, Entitat Autònoma Museus d'Arqueologia de Barcelona, Fundació Col·lecció Thyssen-Bornemisza de Madrid, Fundació Municipal Joan Abelló, Institut Català de les Indústries Culturals del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Institut Català de Paleontologia,

Institut de Cultura de Barcelona, Institut Municipal de Museus de Reus, Institut Municipal Progrés i Cultura de Lleida, Monestir de Sant Benet de Bages, Museu-Arxiu de Montblanc, Museu de Montserrat, Museu Diocesà i Catedralici de Burgos, Museu Molí Paperer de Capellades, Museu Torre Balldovina, Museu Episcopal de Vic, Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona/Ullastret, Museu de l'Estampació de Premià, Museu de Lleida: Diocesà i Comarcal, Museu Municipal d'Alcover, Parròquia de Sant Joan de Valls, Projecte recuperació de Ca n'Oliver. Museu Cerdanyola i Universitat Autònoma de Barcelona.¹⁹

Tot i això –i sense voler desmerèixer la resta de pràctiques– caldria fer un esment especial a les pràctiques que any rere any els nostres estudiants han realitzat al Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya, creat el 1981 i que enguany celebra els 30 anys de la seva creació, essent el centre pioner de l'estat espanyol en aquesta disciplina. Això no obstant, i sense cap mena de dubte, les pràctiques més significatives per a l'escola són les que varen realitzar els nostres alumnes a la vila de Montblanc. En efecte, entre 2001 i 2009 l'ESCRBCC va restaurar el teginat de l'església montblanquina de Sant Miquel en diverses campanyes efectuades els mesos de juliol i agost. Durant aquests anys la intervenció va anar a càrrec de 72 estudiants en pràctiques dirigits pel professor Gener Alcántara Rodrigo. Gràcies a aquesta intervenció l'Ajuntament de

[10] Entre 2001 i 2009 setanta-dos estudiants de l'ESCRBCC en pràctiques i sota la direcció del professor Gener Alcántara Rodrigo restauraren el teginat de l'església de Sant Miquel de Montblanc (Fotografia: Gener Alcántara Rodrigo).

11

[11] Concessió de la medalla de plata de la vila de Montblanc a l'ESCRBCC el dia 16 d'abril a l'església de Sant Miquel durant la celebració del ple municipal extraordinari. D'esquerra a dreta el professor Gener Alcántara (director de la restauració del teginat de l'església), Miquel Mirambell (director de l'ESCRBCC), Josep Andreu (alcalde de Montblanc), Xavier Figueras (exdirector de l'ESCRBCC) i Joan Fuguet (professor de l'ESCRBCC) (Fotografia: Ajuntament de Montblanc).

Montblanc va atorgar la medalla de plata de la vila a l'ESCRBCC en un acte celebrat a la mateixa església de Sant Miquel el dia 6 d'abril de 2010.²⁰ 10 11

D'altra banda, cal recordar que algunes d'aquestes pràctiques s'han realitzat a l'estranger. L'equip docent de l'ESCRBCC ha impulsat sempre que ha pogut la participació dels nostres estudiants en pràctiques a d'altres països del nostre entorn. La coneixença d'altres realitats és bàsica per acabar de completar la formació i l'aprenentatge, per això d'ençà de la creació de l'Espai Europeu d'Educació Superior es dona tanta importància a la mobilitat d'estudiants i docents. Entre altres experiències podem esmentar, per exemple, la participació de l'ESCRBCC en un projecte Leonardo da Vinci anomenat *Enbotraîne* sobre enquadernació artística patrocinat per la Comunitat Europea amb participants de Bèlgica, França, Alemanya i Espanya a Gent (Bèlgica) el 2001, o bé les pràctiques

efectuades al jaciment grec d'Akrotiri a Santorini durant els estius de 2006 i 2007.²¹

L'ASSOCIACIÓ ACARC

Malgrat les nombroses activitats que es realitzen durant un curs escolar, les quals inclouen visites a institucions i conferències com a complement al currículum que s'imparteix -i que ara per raons d'espai no podem detallar en aquest escrit-, l'escola organitza cursos monogràfics extracurriculars per tal d'incidir i aprofundir en alguns aspectes del pla d'estudis que no es poden tractar a fons. L'encarregada d'organitzar aquests cursos és l'Associació Cultural en l'Àmbit de la Restauració i la Conservació (ACARC), una associació creada el 26 de maig de 1998 per un grup de professors i alumnes amb la finalitat de realitzar algunes activitats complementàries que l'escola no pot assumir. Aquesta associació ha organitzat diversos cursos al llarg de la seva existència destacant, entre d'altres, el curs impartit per Paolo Cremonesi i Letizia Montalbano el juny de 2011 amb el títol de *Materials i mètodes per a la neteja d'obres sobre paper i pergami*. El curs es va desenvolupar amb molt d'èxit, atès que era la segona vegada que s'impartia a l'estat espanyol.²²

D'altra banda, l'associació ACARC s'encarrega de l'edició de la revista *Unicum*, una publicació anual en què participen els professors i els alumnes de l'ESCRBCC. Amb els anys aquesta publicació ha esdevingut un referent en l'àmbit de la conservació i restauració no només a Catalunya, sinó també a la

²¹ Vegeu Carolina BIASI, "Projecte Leonardo - Enbotraîne. Enhanced Bookbinding Training Capacity in Europe", *Unicum* (Barcelona), 0 (2001), p. 38 i també José Manuel NAVARRO GARCÍA i Irene RODRÍGUEZ MANERO, "Pràctiques a Akrotiri", *Unicum* (Barcelona), 7 (2008), p. 190-193.

²² Per a més informació sobre la trajectòria de Paolo Cremonesi, doctor en química i restaurador de pintura, vegeu l'entrevista feta per la directora de la revista *Unicum* a aquest professional de la conservació-restauració: Lúcia BALUST CLAVEROL, "Entrevista a Paolo Cremonesi i Erminio Signorini", *Unicum* (Barcelona), 8 (2009), p. 136-149.

resta de l'estat espanyol. Tanmateix, la revista és, sobretot, una eina didàctica que contribueix a divulgar les activitats i experiències efectuades a l'ESCRBCC, i que ofereix als nostres alumnes la participació en les diverses tasques de realització de la revista com formar part del consell de redacció o traduir articles, sempre sota el guiatge del professorat.

A més, *Unicum* és un espai obert a la difusió de les noves aportacions en el camp de la recerca i la investigació, de manera que ha comptat amb col·laboradors molt destacats als quals volem mostrar des d'aquí el nostre agraïment per haver triat la nostra revista com a altaveu de les seves recerques. També cal destacar que és un espai preferent per a tots els nostres diplomats i graduats, en el qual podran publicar les seves aportacions quan es trobin exercint la professió.

D'ençà de l'aparició del número 0 de la revista el maig de 2001, *Unicum* ha arribat puntualment als seus lectors cada mes de maig, fins arribar al número 10 editat el 2011. Amb la publicació del número 9 el maig de 2010 la revista va celebrar els deu anys d'existència i es va obrir una nova etapa que comportà la renovació del disseny de la revista, s'encetaren noves seccions temàtiques i es creà un espai web per tal de convertir-la en una eina més interactiva.

Podem concloure que ha estat un esforç titànic, però molt enriquidor. La revista és una obra col·lectiva que implica tots els estaments de l'ESCRBCC i que no existiria sense el professorat, els alumnes, el personal d'administració i serveis, els autors que desinteressadament ens ofereixen els seus articles, els dissenyadors, els impressors, els anunciants i, molt especialment, els nostres lectors. Tots plegats ens hem de felicitar pel llarg camí recorregut i hem de mantenir viva la il·lusió de seguir publicant un número cada mes de maig. És un estímul que any rere any ens empeny a treballar i millorar.

LA RECERCA

Com acabem d'assenyalar la revista *Unicum* és una eina fonamental per a la recerca a l'ESCRBCC, però no és l'únic element per potenciar-la.^[12] L'escola col·labora amb diverses institucions d'educació superior i promou la participació del seu professorat en congressos i jornades de treball relacionats amb el sector de la conservació i restauració. A tall d'exemple podríem esmentar la presentació d'algunes intervencions realitzades a l'ESCRBCC i presentades en congressos internacionals, com el *MIP Symposium* celebrat a Capellades el 9 de febrer de 2004 en què la professora M. Àngels Balliu presentà un estudi sota el títol de "Practical study in the conservation and restoration of graphic documents. Documents affected by iron gall ink corrosion", o bé la presentació de la restauració d'un bagul de l'any 1883 a l'ICOM-CC *International Conference 2007. Leather and Related Materials Working Group* celebrada a Cracòvia el maig de 2007 amb el títol de "Restoration of a trunk dated 1883 belonging to the *Museu de l'Art de la Pell de Vic* in collabora-

tion with the *ESCRBCC*" a càrrec de les professores M. Àngels Balliu i Carolina Biasi, juntament amb Trini Genís Abel, restauradora del *Museu de l'Art de la Pell de Vic*.²³

D'altra banda, l'ESCRBCC també participa en l'organització d'actes que contribueixen a l'intercanvi de coneixements, com per exemple la recent videoconferència del *5º Congreso Internazionale Colore e Conservazione. Materiali e Metodi nel Restauro Delle Opere Policrome Mobili. Le fasi finali del restauro delle opere policrome mobili* a l'Escola Politècnica Superior d'Enginyeria de Vilanova i la Geltrú (UPC), juntament amb el Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya, el Museu Nacional d'Art de Catalunya, l'associació ARCC i la facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona.²⁴

A més, diversos professors de l'escola han participat i participen en grups de recerca en col·laboració amb d'altres centres d'ensenyaments superiors. Per exemple podem esmentar que el professor José Luis Prada Pérez l'any 2003 va participar en un programa Alfa aprovat per la Comissió Europea sobre la definició del científic de la conservació titulat *Guidelines for post graduate education and training in conservation science for cultural heritage*. Aquest programa comptà amb la participació de diverses universitats europees i sud-americanes.

Ja en dates més recents, la professora Montserrat Artigau Miralles participa actualment en el projecte *Models diagenètics en formacions i conques evaporítiques*, inclòs en el Programa Nacional de Projectes d'Investigació Fonamental liderat pel Departament de Geoquímica, Petrologia i Prospecció Geològica de la Facultat de Geologia de la Universitat de Barcelona, i finalment, la professora Lúcia Balust Claverol col·labora en el projecte de recerca *Canvis en la tecnologia i introducció de nous materials en la pintura a la Corona d'Aragó en el segle XV*, liderat pel Departament d'Enginyeria Química de l'Escola Politècnica Superior d'Enginyeria de Vilanova i la Geltrú (UPC), el qual rep el suport del Ministeri de Ciència i Innovació i està inscrit dins del projecte *HAR2009-10790 subprograma arte*.

Per no allargar-nos més, volem cloure aquest apartat amb una breu al·lusió a la biblioteca de l'ESCRBCC, un element bàsic per garantir els primers passos de tota recerca en el camp de la conservació i de la restauració per als nostres estudiants i professors. Durant aquests vint anys, l'ESCRBCC ha anat confegint una biblioteca molt especialitzada que, malgrat no ser de molta envergadura, ha esdevingut molt probablement la biblioteca de referència més completa que hi ha a Catalunya en l'àmbit específic de la conservació i restauració de béns culturals. Compta actualment amb més de 5.000 llibres, uns 2.500 exemplars de revistes i més de 500 enregistraments audiovisuals. A més de ser una eina clau per a l'aprenentatge dels nostres estudiants i per al reciclatge del nostre professorat, també està oberta als professionals de la

²³ Per a més informació sobre aquesta intervenció vegeu la monografia dedicada al bagul i publicada a la revista *Unicum* (Barcelona), 5 (2006), p. 4-28.

²⁴ Vegeu Lúcia BALUST CLAVEROL, "Videoconferència del 5è congrés Color i Conservació", *Unicum* (Barcelona), 10 (2011), p. 151-152. De fet, era la segona vegada que l'ESCRBCC contribuïa en l'organització d'una videoconferència, vegeu Lúcia BALUST CLAVEROL, "Videoconferència del congrés Color i Conservació", *Unicum* (Barcelona), 8 (2009), p. 150-151.

[12] Tractament d'anòxia en diferents tipologies de peces (obra gràfica, escultures i una pintura sobre tela) afectades per biodeterioració (Fotografia: M.Àngels Balliu Badia).

conservació-restauració en exercici. En aquesta línia, l'ESCRBCC va arribar l'any passat a un acord amb l'Associació de Conservadors i Restauradors de Catalunya (ARCC) per tal que els seus associats puguin gaudir d'aquest servei.

EL FUTUR

Tot i que estem satisfets de la feina feta, cal mirar endavant i treballar perquè l'ESCRBCC continuï creixent i pugui millorar la seva oferta formativa.

El nou pla d'estudis de quatre anys regulat pel Reial decret 635/2010, de 14 de maig, pel qual es regula el contingut bàsic dels ensenyaments de grau de conservació i restauració de béns culturals²⁵ i per la resolució EDU/3777/2010, de 17 de novembre, per la qual s'aprova el pla d'estudis de grau dels ensenyaments artístics superiors de conservació i restauració de béns culturals de l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya,²⁶ preveu la possibilitat d'impartir dues especialitats més: Conservació i restauració de mobiliari i Conservació i restauració de tèxtils. L'equip directiu de l'ESCRBCC fa dos anys que treballa per incorporar aquestes dues especialitats i per això ha realitzat diverses gestions amb el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, així com amb el Centre de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya, amb el Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa i amb l'Associació per a l'estudi del moble. De ben segur, la conjuntura actual no és el millor moment per sol·licitar una ampliació curricular, atesa la profunda i persistent crisi econòmica que

afecta al continent europeu i d'una manera especial a l'estat espanyol. Tanmateix, no hem de renunciar al fet que els nostres joves tinguin accés a uns estudis professionalitzadors que compten amb una forta demanda.

Com tampoc hem de renunciar a ampliar la nostra oferta formativa més enllà dels graus amb l'organització de màsters, tal i com preveu el Reial decret 1614/ 2009, de 26 d'octubre, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments artístics superiors.²⁷ En aquest sentit, l'equip docent de l'ESCRBCC ha començat a fer contactes amb altres centres d'ensenyaments superiors per tal de poder oferir als nostres graduats la possibilitat d'obtenir un mestratge relacionat amb la conservació i restauració de béns culturals. Esperem aconseguir-ho ben aviat.

Per acabar, només ens queda donar les gràcies a totes les persones que ens han ajudat a construir aquesta escola, a tots els que l'han estimada i que l'han patida. Amb els seus elogis i amb les seves crítiques, hem aconseguit arribar fins aquí. Moltes gràcies a tots i, d'una manera molt especial als nostres col·legues de les altres Escoles Superiors de Conservació i Restauració de Béns Culturals de l'estat espanyol, concretament d'Aragó, Castella-Lleó, Galícia, Madrid i Principat d'Astúries, amb els quals hem compartit algun desengany i moltes alegries.

Nota

Aquest article ha estat redactat abans de les sentències del Tribunal Suprem relatives als recursos presentats per diverses universitats espanyoles contra el Reial decret 1614/2009, de 26 d'octubre, que estableix l'ordenació dels ensenyaments artístics superiors (BOE núm. 259 - 27.10.2009).

²⁵ BOE núm. 137-05.06.2010.

²⁶ DOGC núm. 5765-29.11.2010.

²⁷ BOE núm. 259 - 27.10.2009.